

Zakład Doradztwa Rolniczego Instytutu Ekonomiki i Organizacji Agrobiznesu
Akademii Rolniczej w Lublinie

CZESŁAW MICHAŁOWSKI

*Oczekiwania doradcze rodzin rolniczych wschodniego pogranicza
Polski. I. Oczekiwania doradcze w zakresie produkcji rolniczej*

Counselling Expectations of the Families of the Eastern Frontier of Poland.

I. Expectations in the Sphere of Agricultural Production

O poziomie produkcji rolniczej gospodarstw rodzinnych decydują zarówno warunki przyrodnicze, agro- i zootechniczne oraz ekonomiczne zaliczane do materialnych, jak i doradcze wchodzące w skład niematerialnych. Te ostatnie w rozważaniach o uwarunkowaniach produkcyjnych nabierają w ostatnim czasie szczególnego znaczenia, czego dowodem jest wzrost zainteresowania funkcjonowaniem państwowej służby doradczej i dążenie do optymalizacji procesu doradczego, obejmującego z jednej strony oczekiwania rolników, zaś z drugiej organizację przekazu wiedzy (1, 3, 4, 6, 8).

Jednym z ważnych pojęć z zakresu psychologii motywacji jest pojęcie oczekiwania, które można zdefiniować jako uświadomioną potrzebę. Inną definicja to: przypuszczenie, nadzieja, pragnienie. Rolnicy mają mniej lub bardziej sprecyzowane oczekiwania dotyczące rozwoju i funkcjonowania ich gospodarstw, jak również celów, które pragną osiągnąć. Niezbędna jest przy tym pomoc doradców. Specjaliści ci powinni znać obiektywny stan gospodarstwa rodzinnego oraz oczekiwania producentów, gdyż tylko wówczas rezultaty tej pomocy okażą się optymalne.

W polskiej literaturze naukowej brak dotychczas pogłębionych studiów nad oczekiwaniami doradczymi rolników i ich rodzin. Do nielicznych należą prace Heina (2), Wawrzyniaka i Heina (9) czy Michałowskiego (5).

Podstawowym celem prezentowanych badań było poznanie oczekiwań doradczych rodzin rolniczych prowadzących gospodarstwa w rejonach pogranicznych wschodniej Polski, a także możliwość zaspokojenia tych oczekiwań przez służbę

doradcą. Badania te miały zatem znaczenie nie tylko poznawcze, ale również praktyczne, bowiem ich wyniki powinny umożliwić służbom doradczym należyte i zgodne z potrzebami rolników programowanie działalności oświatowej, organizatorskiej, doradczej i społecznej.

Autor serdecznie dziękuje Panu Profesorowi dr. hab. Janowi Turowskiemu za cenną pomoc w realizacji procesu badawczego oraz Pani dr Teresie Pawelcovej za udział w organizacji badań*.

METODYKA BADAŃ

Podstawowymi technikami, jakimi posłużono się badając oczekiwania doradcze, były wywiady kwestionariuszowe i niestandardyzowane z rodzinami rolniczymi w wybranych losowo gospodarstwach gmin województw: białkopodlaskiego, chełmskiego i zamojskiego.

Teren badań obejmował 48 wsi należących do 12 gmin. Połowa gmin bezpośrednio przylega do granicy Polski (Terespol, Sławatycze, Włodawa, Dorohusk, Hrubieszów i Ulhówek), pozostałe są od niej oddalone (Leśna Podlaska, Wisznice, Urszulin, Kraśniczyn, Miączyn i Rachanie). W każdej gminie wylosowano po 4 wsie, a w każdej z nich od 11 do 14 rodzin rolniczych, z którymi przeprowadzono wywiady kwestionariuszowe. Ogółem w latach 1993-1995 dokonano wywiadów w 569 gospodarstwach. W woj. białkopodlaskim objęły one 193 rodziny (w tym w gminach przylegających do granicy państwa - 96), w woj. chełmskim 192 (97) i w woj. zamojskim 184 (92).

We wszystkich wylosowanych wsiach i gminach dokonano ponadto badań ankietowych, uwzględniających m. in. działalność ośrodków doradztwa rolniczego w zakresie metod i tematyki poradnictwa. Badaniom ankietowym poddano również 103 pracowników służby doradczej z ośrodków doradztwa rolniczego w Grabanowie (woj. białkopodlaskie), Rejewcu (woj. chełmskie) i Sitnie (woj. zamojskie).

Uzyskane w wywiadach i ankietach dane liczbowe opracowano rachunkowo, w niektórych przypadkach statystycznie posługując się testem chi-kwadrat (7).

WYNIKI BADAŃ

W analizowanych gospodarstwach rodzinnych średnia faktyczna powierzchnia użytków rolnych wynosiła w gminach przygranicznych 11,90 ha, gdy w oddalonych od granicy 13,00 ha. Przeciętnie prawie 40% gospodarstw (w gminach przygranicznych 48,8%, w oddalonych 29,6%) użytkowało grunty dzierżawione umownie lub bezumownie. Jakość ziemi gospodarstw położonych w obu kategoriach gmin była zbliżona (około 47% użytkowanych rolniczo gleb należy do kompleksów pszennych i żytniego bardzo dobrego). W strukturze zasiewów bada-

*Autor był kierownikiem projektu badawczego "Oczekiwania doradcze rolniczych gospodarstw rodzinnych wschodniego pogranicza Polski", finansowanego przez Komitet Badań Naukowych.

Tab. 1. Oczekiwania kierowników gospodarstw wschodniego pogranicza Polski na porady służby ośrodków doradztwa rolniczego z zakresu uprawy roślin zbożowych, okopowych, przemysłowych i strączkowych, średnio w % przypadków
 Expectations of the farm managers from the eastern frontier of Poland concerning the advice of the agricultural counselling in the sphere of cultivation of grain crops, root crops, industrial and leguminous plants, mean figure in % of cases

Temat porad	% przypadków			
	zboża	okopowe	przemysłowe	strączkowe
Następstwo roślin	16,2	10,5	11,4	7,2
Uprawa roli	12,1	7,4	10,4	6,0
Nawożenie	31,6	17,6	18,1	13,2
Siew i sadzenie	12,7	8,8	12,7	7,8
Pielęgnacja i ochrona	39,9	24,6	21,8	13,0
Sprzęt	6,7	4,9	7,6	4,4
Przechowywanie zbiorów	4,7	4,2	4,2	3,4
Dobór odmian	43,1	25,5	18,6	12,6
Kompleksowa technologia	19,5	9,7	11,4	7,0

Tab. 2. Opinia kierowników gospodarstw rolniczych gmin przygranicznych i oddalonych wschodniego pogranicza Polski o randze ważności oczekiwanych porad
 Opinions provided by the farm managers of the frontier communes of the eastern border of Poland about the ranking of importance of the expected advice

Temat porad	Gminy	
	przygraniczne	oddalone
	ranga porad	
Następstwo roślin	5	4
Uprawa roli	5	7
Nawożenie	3	3
Siew i sadzenie	5	6
Pielęgnacja i ochrona	2	2
Sprzęt	9	9
Przechowywanie zbiorów	8	11
Dobór odmian	1	1
Kompleksowa technologia	4	5
Kwasowość gleby	7	10
Zasobność gleby w składniki pokarmowe	6	8

nych gospodarstw zboża stanowiły prawie 70% (w tym pszenica ok. 30%), buraki cukrowe ok. 9%, a ziemniaki ok. 11%. Przeciętne plony roślin uprawnych wynosiły w latach badań ok. 30 dt zbóż, ok. 315 dt buraków cukrowych i ok. 200 dt ziemniaków z 1 ha. Różnice w strukturze zasiewów i wydajności roślin pomiędzy gospodarstwami położonymi w bezpośrednim rejonie granicy i w pasie od niej oddalonym były niewielkie.

Tab. 3. Oczekiwania kierowników gospodarstw wschodniego pogranicza Polski na porady służby ośrodków doradztwa rolniczego z zakresu chowu i hodowli koni, bydła, świń i owiec, średnio w % przypadków

Expectations of the farm managers from the eastern frontier of Poland concerning the advice of the agricultural counselling in the sphere of the breeding of horses, cattle, pigs and sheep, mean figure in % of cases

Temat porad	% przypadków			
	konie	bydło	świnie	owce
Dobór ras	9,1	25,0	33,2	8,8
Kierunki użytkowania	5,8	17,0	22,8	5,4
Rozpłód	6,8	11,8	18,8	6,7
Żywienie	11,6	31,6	41,6	11,2
Pielęgnacja i zapobieganie chorobom	16,2	30,8	40,4	10,0
Higiena pomieszczeń	7,8	12,5	13,2	7,9

Tab. 4. Opinia kierowników gospodarstw rolniczych gmin przygranicznych i oddalonych wschodniego pogranicza Polski o randze ważności oczekiwanych porad
Opinion provided by the farm managers of the frontier communes of the eastern border of Poland about the ranking of importance of the expected advice

Temat porad	Gminy	
	przygraniczne	oddalone
	ranga porad	
Dobór ras	3	2
Kierunki użytkowania	4	3
Rozpłód	4	3
Żywienie	2	1
Pielęgnacja i zapobieganie chorobom	1	1
Higiena pomieszczeń	4	5

W ostatnich trzech latach przed prowadzonymi przez nas badaniami respondentów (kierownicy gospodarstw) korzystali z różnych kanałów informacji na temat produkcji roślinnej. Najczęściej były to radio i telewizja (średnio korzystało z nich 88,0% ogółu badanych), a następnie: czasopisma i gazety (66,4%), członkowie rodziny (66,05%), sąsiedzi (54,8%), służba doradcza ośrodków doradztwa rolniczego (45,7%). Respondenci nie podali ani jednego przypadku korzystania z porad nauczycieli bądź urzędników gmin. W gminach oddalonych kierownicy gospodarstw nie spotkali się z ulotkami i plakatami oraz filmami będącymi kanałami wiedzy o produkcji roślinnej, a w gminach przygranicznych z pracownikami specjalistycznych służb doradczych (np. cukrowni). W pokazach i demonstracjach rolniczych respondenci nie brali udziału.

Badani rolnicy przydatność kanałów informacji, z których korzystali, zhierarchizowali następująco w kolejności malejącej: radio i telewizja, czasopisma i gazety, rodzina, służba doradcza, sąsiedzi.

Respondenci przeciętnie najczęściej oczekują porad służby doradczej na temat doboru odmian roślin uprawnych (99,8% respondentów), ich pielęgnacji i ochrony (99,3%) oraz nawożenia (80,5%). Co drugi rolnik zainteresowany jest następstwem roślin, kompleksowymi technologiami, siewem bądź sadzeniem, co trzeci lub czwarty - kwasowością gleby i jej zasobnością w składniki pokarmowe oraz uprawą roli i sprzętem roślin. Zaledwie 16,5% respondentów chciałoby uzyskać więcej porad na temat przechowywania zbiorów. Bliższa analiza tych oczekiwań pozwoliła na ich odniesienie do uprawy zbóż, okopowych, przemysłowych i strączkowych (tab. 1).

Uwzględniając miejsca zamieszkania respondentów, należy stwierdzić, że ich oczekiwania doradcze nie mają jednakowej rangi. Odnosi się to do tematów porad dotyczących następstwa roślin, uprawy roli, siewu i sadzenia, przechowywania zbiorów, kompleksowej technologii, kwasowości i zasobności gleby w składniki pokarmowe. Jedynie rangi oczekiwań na porady z zakresu nawożenia, pielęgnacji i ochrony roślin, sprzętu oraz doboru odmian nie są przestrzennie zróżnicowane i mogą świadczyć o ich uniwersalności (tab. 2).

W analizowanych gospodarstwach gmin przygranicznych stan inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych wynosił przeciętnie 41,3 SD bydła i 21,7 SD świń. Był on większy w porównaniu z gospodarstwami gmin oddalonych odpowiednio o 4,9 SD i 3,0 SD. Również wydajność roczna mleka od 1 krowy była tam nieco wyższa.

W ostatnich latach poprzedzających nasze badania kierownicy gospodarstw korzystali najczęściej z następujących kanałów informacji dotyczących produkcji zwierzęcej: radia i telewizji (średnio 80,8% respondentów całej badanej próby), służby weterynaryjnej (64,3%), rodziny (59,9%), czasopism i gazet (52,9%), sąsiadów (47,6%). Dopiero na szóstym miejscu wymieniali służbę ośrodków doradztwa rolniczego (34,1%), której rolę z powodzeniem przejęli lekarze weterynarii. Podobnie jak w przypadku produkcji roślinnej, respondenci nie wymienili nauczycieli i urzędników gminy jako kanałów informacji fachowej i nie brali udziału w pokazach i demonstracjach rolniczych.

Zarówno w gminach oddalonych, jak i przygranicznych badani rolnicy nie korzystali z ulotek i plakatów, natomiast w sporadycznych przypadkach kanałem informacji były filmy rolnicze, z których korzystało przeciętnie 6% respondentów. Według opinii rolników najbardziej pomocne kanały wiedzy to w malejącej kolejności: pracownicy służby weterynaryjnej, radio i telewizja, rodzina, czasopisma i gazety oraz sąsiedzi. Rolnicy oczekują od służby doradczej ośrodków doradztwa rolniczego porad fachowych dotyczących głównie pielęgnacji i zapobiegania chorobom zwierząt (przeciętnie 97,4% ogółu badanych), żywienia (96,0%) oraz doboru ras (76,1%). W dalszej kolejności ich oczekiwania doradcze obejmują kierunki

użytkowania i rozplodu zwierząt (51,0%), doboru gatunków (44,8%) i higieny pomieszczeń inwentarskich (41,4%).

Tematykę oczekiwanych porad w odniesieniu do poszczególnych gatunków zwierząt przedstawia tab. 3. Jak z niej wynika, respondenci zainteresowani są poradami dotyczącymi głównie chowu i hodowli bydła oraz świń. Konie i owce ze względu na ich nikły udział w strukturze stada badanych gospodarstw (przeciętnie 2,1% gospodarstw posiadało więcej niż 2 konie, a 0,7% więcej niż 10 owiec) nie stanowią większego zainteresowania doradczego właścicieli.

Miejsce położenia badanych gospodarstw (gminy przygraniczne, gminy oddalone) różnicowało rangę ważności oczekiwanych przez rolników porad. Tylko porady dotyczące pielęgnacji i zapobiegania chorobom zwierząt miały w obu kategoriach gmin tę samą rangę. W pozostałych przypadkach tematy porad miały różną hierarchię ważności (tab. 4).

Oprócz oczekiwań respondentów na porady z zakresu produkcji roślinnej i zwierzęcej udzielane im przez służby doradcze ośrodków doradztwa rolniczego (ODR) w formie bezpośredniej (za metodą indywidualną opowiedziało się prawie 70% badanych) rolnicy pragną korzystać również z takich kanałów informacji, jak radio i telewizja, czasopisma i gazety oraz służby doradztwa specjalistycznego przedsiębiorstw i związków producentów.

WNIOSKI

1. Badani kierownicy rolniczych gospodarstw rodzinnych wschodniego pogranicza Polski korzystali najczęściej z radia i telewizji jako kanałów informacji o uprawie roślin i chowie zwierząt.

2. Od służby doradczej ODR respondenci przede wszystkim oczekują porad dotyczących doboru odmian zbóż oraz pielęgnacji i zapobiegania chorobom bydła i świń.

PIŚMIENNICTWO

1. Czeczott O., Górecki J., Kania J., Kobylński R., Kopeć S., Matecki W., Michałowski Cz., Szeptycki A., Tomaszewski T.: Przygotowanie programu przebudowy systemu intelektualnego wspierania rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce. Cz. I i II. Koordynacja Rozwoju Doradztwa Rolniczego, FAPA/ASAP, Warszawa 1994.
2. Hein W.: Potrzeby doradcze producentów rolnych [w:] Wawrzyniak B.: Doradztwo rolnicze. Cz. II. WTN, Włocławek 1993.
3. Hein W.: Potrzeby doradcze producentów rolnych w regionie Pomorsko-Kujawskim, maszynopis Bydgoszcz 1992.

4. Michałowski Cz.: Przepływ informacji naukowej do praktyki rolniczej na przykładzie Akademii Rolniczej w Lublinie [w:] Informacja naukowa w rolnictwie. Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie. Biblioteka Główna AR w Lublinie, Lublin 1980.
5. Michałowski Cz.: Oczekiwania doradcze rodzin rolniczych wschodniej Lubelszczyzny [w:] Agrobiznes jako podstawa rozwoju gospodarczego regionu rolniczego. Instytut Ekonomiki i Organizacji Agrobiznesu AR w Lublinie, Lublin 1995.
6. Michałowski Cz.: Rola i zadania doradztwa rolniczego we współpracy z zagranicą [w:] Problemy współpracy przygranicznej Polski, Białorusi i Ukrainy, t. 1. PL-UMCS-KUL, Lublin 1994.
7. Oktaba W.: Elementy statystyki matematycznej i metodyka doświadczalnictwa. PWN, Warszawa 1974.
8. Ryznar J.: Czynniki determinujące skuteczność pracy upowszechnieniowo-doradczej służb rolnych w gospodarstwach indywidualnych. AR, Wrocław 1991.
9. Wawrzyniak B., Hein W.: Oczekiwania producentów rolnych wobec systemu doradztwa rolniczego [w:] Doradztwo rolnicze w świetle współczesnych przeobrażeń polskiego rolnictwa. ODR, Przysiek 1992.

SUMMARY

Surveys conducted in 569 agricultural farms of the eastern frontier region of Poland (the districts of Biała Podlaska, Chełm and Zamość) found out that their managers most frequently used the radio and television as the channels of information about plant cultivation and animal breeding. What they expect from the counselling service is most of all advice on the choice of grain crops varieties and breeding of animals as well as prevention of diseases among the cattle and the pigs.